

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

DESEMERE
2013

Ka morago, go tšwa go la nngele: Louw Steytler (modulasetulo wa Grain SA), Brienne van der Walt (Absa), Maurice Boki, Jannie de Villiers (CEO: Grain SA) le Ian Househam (molomaganyi wa profense wa Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA, Kapa-Bohlabela). Ka pele re bona Jane McPherson (molaodi wa lenaneo, Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA) le Landi Kruger (raekonomi le molaodi wa data, Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA).

Balemi ba ba thušitšwego ke Grain SA ngwageng wa 2013

Maurice Mthandeki Boki wa Matatiele oile a bewa Motšweletšamabele yo a hlabologago wa Ngwaga wa Grain SA/Absa ka 11 Oktoboro 2013 kua Midrand, Gauteng. Molaumišo ya gagwe e be e sa le megopolong ya rena, Letšatsing la Thakgalo re ile ra tumiša gape le ba bangwe bao ba atlegilego Lenaneongtlhabollo la Balemi.

Ka Labone, 17 Oktoboro 2013, Grain SA e ile ya swara Letšatši la Thakgalo, fao go tumišwago balemi ba ba hlabologago ka tema ye ba e kgathago totongdijo ya naga ya rena. Lenyaga moletlo wo o ile wa swarwa lefelong la Amanzi Game Lodge, kgauswi le Brandfort, profenseng ya Freistata. Baeng ba go feta ba 200, go akaretša le balemi ba ba hlabologago

Kgatišopaka ya Grain SA ya batšweletši ba ba hlabologago

Bala Ka Gare:

- 06 | Trasete ya Dithoro tša Marega ke eng?
- 08 | Dintlha tša taolo ya korong malebana le kgwedi ya Desemere
- 12 | Ge puno e le bobolokelong...

KOKO JANE O RE...

Ke nako ye botse ya ngwaga – ba malapa a mantši ba kgona go itiša mmogo mme ba thakgalela lebaka la khutšo le kagišo.

Go balemi ba bantši nako ye ga se ya go iketla gobane mengwang ga e na taba le boikhutšo, yona e mela ka mafolofolo mola molemi a sa ikhuditše! Phafogela lenaba le legolo le la molemi o kgonthiše gore o laola mengwang ka moo go kgontshago.

Re holofela gore bohole le kgonne go bjala lehea leo le akantše go le bjala, mogongwe le sonoplomo gape. Re swanetše go elelwa gore pšalo ya ka morago ga nako e huetša puno gampe – dibjalo di nyaka phišo gore di mele di be di tšweletše mabele; ge o diega go bjala, dibjalo tša gago di tla thoma go mela mola matšatši a šetše a thoma go khutsofala go ya mafelelong a selemo, mme puno ya gago e tla go nyamiša.

Madimabe ke gore lenyaga tirišano ya rena le mmušo e re nyamišitše. Bahlankedi ba bago-lo ba Kgoro ya Tlhabollo ya Dinagapolasa le Mpshafatše ya Naga ba re tshepišitše gore ba tla thusa balemi nageng ya dihektare tše 60 000 ka tšelete ngwaga wo. Rena ba Grain SA re ile ra beakanya maanokgwebo ohle ra a romela Kgorong yeo ka Julae 2013. Go fihla gonabjale maitekelo a magolo a rena ga se a tswala selo. Ke manyami gobane balemi ba 466 ba ka ba ba bjetše dibjalo nageng yeo ya dihektare tše 60 000. Se se ka be se thušitše batho ba bantši bao ba dulago dinagopolaseng.

Rena ba Grain SA re le lakaletsä mahlogonolo ka Krisemose mme re holofela gore ngwaga wa 2014 o tla le tlišetše lethabo le legolo. A Modimo a le šegofatše!

Balemi ba ba thušitšwego ke Grain SA ngwageng wa 2013

bao e ka bago ba 120, ba ile ba ba gona moetlong.

Moletlong wa rena balemi ba mmalwa ba filwe boleloko bja Mokgatlo wa Ditone tše 250 goba ba hlatlošitšwe maemong a godimo, mola ba bangwe ba alogile Lenaneongtlhabollo la Balemi la Grain SA. Lenaneo le le kgonthiša gore balemi ba hlangwa ka tsebišo le bokgoni bjo bo nyakegago go kgona go kgatha tema totong-dijo nageng ya rena.

Polelong ya gagwe Jane McPherson (Molaodi wa Lenaneo: Tlhabollo ya Balemi, Grain SA) o hlatlošitše gore Mokgatlo wa Ditone tše 250 o hlomilwe go tumiša tšwelopele ya balemi bao ba hlabologago. "Go fetoga molemi wa makgonthe, ke tshepeloye e tšeago nako mme ka mokgatlo wo re thaba go bona tšwelopele ye e phethagalago", a realo. O ile a okeletša ka go re balemi ba holofetšwa ke go bona balemi ba bangwe ba hlatlogela maemong a godimo. Kgoro ya Temo le Tlhabollo ya Dinagapolasa le bakgathatema ba bangwe le bona ba ile ba tumišwa ka baka la tirišano le thušo ya bona ye e sa kgaotšego go tšwetša lenaneo la rena pele. "Re thakgalela tše le di kgonnego", a fetša ka go realo.

Diboledi tše dingwe di akareditše Louw Steytler (Modulasetulo wa Grain SA), Jannie de Villiers (CEO, Grain SA), Karabo Pele (Modula-

setulo wa Trasete ya Lehea) le Victor Mahlinza, molemi wa KwaZulu-Natala, yo a kgothaditše balemi, a apere borokgo bja mebalabala bjo bo swantshago setšhaba sa molalatladi. A re: "Se tloulele tše o di dirago. Tšwela pele ka go tšwela pele!"

Motlatšamodulasetulo wa Grain SA, Victor Mongoato, yo e bego e le moetapele wa lenaneo, o ile a anegela baeng setlwaedi sa Sesotho. A re go ya ka nonwane leho le ile la sepetšwa le setšhaba ka nako ya komelelo go swantsha gore mongwe le mongwe o tla ba le dijo. Landi Kruger (Raekonomi le Molaodi wa Data, Grain SA) o ile a thoma "go romela leho" mme baeng ba neelešana lona ka mafolofolo.

Bakgathatema bao ba amogetšego disetifikeiti tša go leboga thušo le kabelo ya bona ye e sa kgaotšego, ke Pannar, Profert, Sasol Nitro, Kgoro ya Temo ya Mpumalanga, Kgoro ya Temo ya Kapa-Bodikela le Mna Dirk van Rensburg.

Bafenyi ba ba latelago ba magoro a phadišano ya Molemi wa Ngwaga ba ile ba tsebišwa:

- Moleminyane wa Ngwaga (naga ya dihektare tše 10 le go feta go ya go tšweletšo ya ditone tše 250): Victor Mahlinza; le
- Molemi wa Ngwaga yo a lemago fela go iphediša (balemi ba ba lemago naga ya ka fase ga dihektare tše 10): TO Mdluli. TO yo a bego a thakgetše go fetiša o amogetše neo ya monontša go Profert, mme godimo ga fao ba khamphani ya Husqvarna ba file mofenyi wa legoro le sephatšammu sa T536.

Gift Mafuleka yo e bego e le leloko la Mokgatlo wa Ditone tše 500, o hlatlogetše legorong la platinum, e lego la balemi bao ba tšweletšago lehea la ditone tše di sego ka fase ga tše 1 500 ka ngwaga. Maloko a mararo a hlatlošeditšwe maemong a gauta, e lego legoro la balemi bao ba tšweletšago ditone tše di fetago tše 1 000: ZP Motshwene, Fanie Nkosi le Tikwe Farming (Hoopstad). Solomon Masango Farming Enterprises, Keith Middleton, Maurice Boki (molemi yo a hlabologago wa ngwaga wa Grain SA) le Khaya Nkuhlu ba hlatlogetše maemong a silibere, e lego legoro la balemi bao ba tšweletšago ditone tše di fetago tše 500. Legorong la prонse la Mokgatlo wa Ditone tše 250 maloko a mafsa a senyane a abetšwe disetifikeiti le dipetše: Iyay'phandela farming, Musi Twala Mpumalanga, Victor Mahlinza, David Mongaoto, Victor Mongaoto (motlatšamodulasetulo wa Grain SA), Thabang Tshepe, Lebohang Khitelie, Joel Ralekhethla le Frans Mokoena.

Jane McPherson

Jannie de Villiers

Taodšwana ye e ngwadilwe ke Louise Kunz, yo mongwe yo a ngwalelago Pula/Imvula.

DITONE TŠE 250: Maloko a mafsa a Mokgatlo wa Ditone tše 250: Ba ba dutšego, go tloga go la nngеле, ke Joel Ralekhethla (Welkom), Lebohang Khiteli (Matatilele) le Mncedisi Dlamini (Iyay'phandela Farming, Delmas). Ba ba emego, go tloga go la nngèle, ke Victor Mahlinza (Nthabamhlopphi), Tsepe Thabang (Matatilele), Frans Mokoena (Tweespruit) le David Mangaoto (Matatilele).

DITONE TŠE 500: Maurice Boki (Matatilele) le Keith Middleton (Jacobsdal) ke maloko a mafsa a Mokgatlo wa Ditone tše 500.

DITONE TŠE 1 000: Ba Tikwe Farming (Hoopstad) ba tsene Mokgatlo wa Ditone tše 1 000 mme baemedi e be e le Solomon Ncholu, Lukas Skei le Andries Mosoeu.

MOLEMINYANE: Vuyani Kama (Elliot), Victor Mahlinza (Estcourt, mofenyi) le Simphiwe Jalisa (Elliot) e be e le bona baphadišani ba mafelelo legorong la Moleminyane wa Ngwaga.

BALEMI BA BA LEMAGO FELA GO IPHEDIŠA: Legorong le Molemi wa Ngwaga ke TO Mdluli (gare) mme o na le baphadišani ba bangwe ba mafelelo, e lego Emmanuel Hadebe (ka go la nngèle) le Patrick Nxumalo (ka go la go ja), bao ba tšwago Estcourt ka babedi.

MOFENYI: TO Mdluli (Molemi wa Ngwaga yo a lemago fela go iphediša) le moputso wa gagwe, e lego sephatšammu (tiller) sa Hasqvarna TF 536 sa mohola wa R25 000. O na le Darryl Elliot (Moemedi wa Dithekišo, Husqvarna).

Bolaodi le taolo ya dibokophehli

Sebokophehli sa Afrika, seo se hlophilwego ka mmeo le leina la sona la Selatini bjalo ka *busseola fusca*, goba tatelano ya dikhunkhwane ya *Lepidoptera* (dirurubele) le leloko la *Noctuidae* goba meboto ya "owlet moths", e setše e le sesenyi tšweletšong ya lehea le sonoplomo dingwagosome tše mmalwa. Nyakisošo ya lephelo (leboo la bophelo) la sebokophehli sa Afrika le dikgato tše di kgonegago malebana le taolo ya sona e dirilwe go tloga mathomong a ngwagakgolo wa 1900. Sebokophehli se ka tlhago ke sa Afrika mme ke sesenyi kudu mafelong ao a lego dimetara tše e ka bago tše 600 godimo ga tekanawatle.

Tshenyo

Tlhaselo ya diboko tše ka bontši e ka senya tšhemo ya lehea leo le bjetšwego ka kelohloko. Sehleng sa 2012 tshenyo ya manono le mafela e ile ya hlola tahlego ya puno ya go fihlela tekano ya 50% mafelong a a itšego a nošetšo, go akaretša le selete sa tšweletšo sa Kimberley. Boleng bja mafelelo bja dithoro tše di sentšwego,

bo be bo fokola mme se se huetša ditseno tše di tlišwago ke tšweletšo ya lehea gampe.

Tshenyo e hlolwa ke diboko tše di thomago go ja matlakala a mafsa mme morago ga fao di tsenela manono (mahlaka). Di ka ripa bohlogelo manonong dibjalo tša hwa. Se se bitšwa "peloyeehwilego" (*dead-heart*) mme matlakala a mafsa a ka tlošwa gabonolo. Matlakala a mašweu tšhemong ke bohlatse bja tlhaselo (tšhilafatšo) ye e tšwetšego pele ya diboko.

Kgatong ya ka morago leboong la go gola ga lehea diboko tše di epa "dithanelé" tše di katologilego mononong. Sephetho ke tahlego ya phepo le go wela fase ga manono.

Bokgoni bja sebjalo se se feletšego bja go tšweletša bo fokotšwa ka mokgwa wo. Go ya ka letšatšikgwedi la pšalo, lehea le ka huetšwa ke mašika a mabedi a diboko: la mathomo le senya manono mola la bobedi le tsenela mafela.

Lephelo

Mae

Meboto e beela mae a dipapetlasedikwana (*round flattened*) a kgaolagare ye e ka bago

1 mm. Mae ao e ka bago a gare ga 30 le 100 a beelwa ka dihlopana ka fase ga dikgatla (*sheaths*) tša matlakala, gare ga monono a mafsa le matlakala a a golago. Dibokwana tše nyenyane tše ntsho di phaphaša morago ga matšatši a 7 go ya go a 10.

Balemi ba swanetše go hlahloba dibjalo tša bona ka tekanelo dikgatong tšohle tša go gola ga tšona go hlola dihlophana tša mae ka fase ga dikgatla, tše di šupago go ba gona ga dibokophehli.

Diboko

Ge di phaphašitše diboko di hlwa matlakaleng matšatši a mabedi goba a mararo di tšama di eja.

Ka tlwaelo balemi ba bona ka mašobana (*tiny 'shot shell' symptomatic holes*) ao a tšwelelagoo ka methalothwi matlakaleng gore dibokophehli di hlasetše lehea. Tshenyo ye e katologilego e bonala bjalo ka "digalase tša lefastere" (*window panes*) matlakaleng fao diboko di senyago bokagodimo bja ona.

Bjale diboko di ka hudugela dibjalong tše dingwe tša lehea goba di ka tsenela manono fao di golelagoo lebaka la dibeke tše pedi goba tše tharo. Ge di godile ka bottlalo, di phula lešoba ka thokong ya lenono mme di thoma kgato ya bopupa (*pupation phase*). Kgatong ye diboko di fetoga dipupa tše di fetogago meboto morago ga lebaka. Ga di bope sekgorpana sa siliki (*silky cocoon*) sa go šireletša go swana le ka moo meboto ye mengwe le dirurubele di tlwaelo tšego go dira.

Ka tlwaelo bophelo bja sesenyi se ka sebopego sa seboko bo tše matšatši a 35 ge mabaka e le a mabotse. Eupša mabakeng a go oma le/goba go tonya, diboko tše di tsena pakeng ya khutšo ya dikgwedi tše 6 goba go feta di dutše manonong, diriteng goba mašaleding a mangwe a dibjalo. Ge dipula tša mathomo tša seruthwana di ena, diboko di fetoga dipupa gona fao di dutšego gona.

Morago ga matšatši a gare ga 7 le 14 meboto ye e godilego, ya maphego a bophara (*wingspan*) bja 25 mm, e tšwelela dipupeng, mme e thoma go fofa bogodimong bjo e ka bago 60 cm go tloga fase, kudu bošego. Meboto ye ga e bonale gantši mosegare.

Meboto

Morago ga ge mmoto wa tona le wa tshadi e kopane, lephelo le a boeletšwa ge tshadi e beela mae dibjalong tše di swanelago.

Dibjalo tše di bjetšwego ka phethego di ka senywa gampe ke sebokophehli.

Taolo le tshepedišo ya bothata

Bjalo ka ge baemedi ba bantši ba dikhemikhale ba ka paka, ge diboko di šetše di tseneletše manono a lehea, ga go sa le seo o ka se dirago go phema tshenyo. Go kaonafatša tikologo ye e bolokegilego dibolayangwang tša maatla a makaone tše di šomago ka go monwa ke sebjalo, ga di sa rekišwa ka taelo ya semmušo.

Balemi ba swanetše go tshepa kgašetšo ya ye nngwe ya dikhemikhale tše ntši tša dibjalo (*pyrethroid plant chemicals*) tše di rekišwago tše di ka bolayago dibokophehlili dikgatong tša mathomo tša lephelo la tšona. Dikhemikhale tša "pyrethroid" ga di kotsi go tikologo. Tirišo ya tšona ye e akaretšago kgašetšo ka bottalo goba tsenyo ya motswako wa "pyrethrum" ka seatla matlakaleng a sekamojagobedi (*leaf funnel*) (ke go re ao a sa phurulogago), ga e kgontšhe ka bottalo. Tirišo e nnoši ye e kgontšhago ke go gašetša khemikhale mola dibokwana di le mola-leng kqatong ya go gola ga lehea ya "shot leaf".

Taolo ya sesenyi se leheeng le nošetšwago e atlega ge dikhemikhale tša "pyrethroid" di gašetšwa ka tikologi ya go nošetša morago ga matšatši a mangwe le a mangwe a lesome. Kgopela tsebišo ye e tletšego go morerišani wa gago wa dikhemikhale.

Go fofa ga meboto ya sebokophehlili go lekolwa ka go diriša difu tše di itšego (*specially designed pheromone traps*) tše di goketšago meboto bošego. Difu tše di ka hlahlobia mme palo ya meboto yeo e tantšwego e ka šupetša molemi gore diboko di ka bonala neng.

Dikgato tša go thibela tša lebakatelele

Mokgwa o nnoši wa go fokotša tshenyo ya lehea ke go diriša maano a mangwe a bolaodi le taolo. Ona a akaretša mekgwa ya setšo yeo e gatelelago photošopšalo ye e nepagetšego; kaonafatšo ya mabu le monono (dibjalo tše di itekanetšego di kgona go Iwantšha tlhaselo ya dikhunkhwane); kgetho ya dikhalthiba tše di Iwantšhago dikhunkhwane goba dikhalthiba tša

lehea la Bt (*Bt maize trans generic cultivars*), tše di ka fokotšago bothata bja dibokophehlili go di laolwa ka tlhokomelo.

Ka ge meboto ya sebokophehlili e hlwa mašaleding a lehea marega, mokgwa ofe le ofe woo o ka kgonthišago phokotšo goba phedišo ya dirite mašemong a lehea, o tla fokotša bokgoni bja diboko bja go phologa marega. Se se bohlokwa kudu mašemong ao a sa nošetšwego, goba mafelong ao go nošetšwago fao go tšweletšwago lehea fela (*monoculture*) ka go se kqaočo.

Mokgwa wa go ripaganya dirite tša lehea, le ge e ka ba go lema tshemo ka sekotlelopulugu (dipapetlasediko) le ka mogoma, o ka šitiša dibokophehlili gagolo go bona sehla se se latelago. Mokgwa wo mongwe wa go thibela dibokophehlili go fetela sehleng se se tlago, ke go fiša dirite bjalo ka moo go dirwago go ya ka photošopšalo ye e amago lehea le korong. Mašaledi a lehea a ka tlengwa dingata a dirišwa bjalo ka furu ya diruiwa goba a ka fetolwa podišwa a bušetšwa mašemong. Molemi yo mongwe le yo mongwe o swanetše go akanya gore e ka ba dikgato dife tše di kgontšhago goba tše di ka swarelalago le gona di sepelelano le kaonafatšo, poloko le pabalelo ya mabu a renna. Tirišo ya mekgwa ya kgonthe ya temopabalelo e ka šitiša tirišo ya dikgato tše.

Go diriša dikhalthiba tša lehea la Bt ka boikarabelo

Dikhalthiba tša lehea la Bt tša "trans generic" goba tša go Iwantšha dikhunkhwane di tsebišitšwe mono Afrika-Borwa ka 1997, mme di amogetšwe ke batšweletši ba lehea bao ba nošetšago le bao ba sa nošetšego nageng ka bophara. Lešika la mathomo la dikhalthiba tše le ile la Iwantšha tlhaselo ya dibokophehlili ka maatla mengwageng ya mathomo, mme go be go sa bonale tahlego efe kapa efe ya puno ka baka la tšona. Tirišo ya dikhalthiba tša Bt e batamela 100% mafelong a a itšego.

Ka ngwaga wa 2007 go begilwe la mathomo gore sebokophehlili se Iwantšha lehea la Bt mme go tloga fao taba ye e ile ya šulafala go ya pele.

Ge a bjala lehea la Bt molemi o tlamegile go le hlakanya le lehea la ka mehla (goba leo e sego la mohuta wa Bt). Lona o swanetše go le bjala ka ditemana (*strips or bands*) tše di bopago tekanyo ya gare ga 5% le 10% ya palomoka ya tshemo yeo ya lehea la Bt. Mohlala: direi tše seswai tša lehea la ka mehla di bjala morumong wa tshemo ya lehea la Bt, ke moka di boeletšwa sebaka sengwe le se sengwe sa dimetara tše e ka bago tše 200.

Lehea le e sego la mohuta wa Bt le hlaselwa ke dibokophehlili go swana le ka mehla, mme a re di phologa tšohle. Ka lehlakoreng le lengwe, gare ga dimilione tša diboko tše di hlaselšego lehea la Bt, tše dingwe di ka se bolawe mme le tšona di phologa go hlasela lehea la Bt la išago. Ka mokgwa wo dibokophehlili tše di sa hlwago di laolwa ke dikhalthiba tša lehea la Bt, di a ata, le ge tshepelo ye e diegišwa mengwaga ye mmalwa.

Go bohlokwa kudu gore balemi bohole ba obamele melawana yeo e sepelelano go le go diriša dikhalthiba tša lehea la Bt ka boikarabelo, ka ge e le sedirišwa se bohlokwa sa go Iwantšha tlhaselo tša ka moso tša dibokophehlili le tahlego ye kgolo lehlakoreng la kgwebo. Tšweletšo ya dikhalthiba tše mpsha tša lehea la Bt tše di kgonago go Iwantšha dibokophehlili, ke tshepelo ye telele le gona ye e turago go fetiša.

Kakaretšo

Sebokophehlili se ka se ke sa laolwa ka bottalo, eupša molemi a ka fokotša tlhaselo ya sesenyi se le tahlego ya ditseno yeo se e hlalogo, ka go diriša mekgwa ya mehutahuta ye e kgonthišitšwego, ka boikarabelo le gona ka tebelelo ya pabalelo lebakengtelele. ↗

**Taodišwana ye e ngwadilwe
ke molemi yo a rošego modiro.**

Trasete ya Dithoro tša Marega ke eng?

Tshepetšong ya phedišo ya makgotlataolo a temo, ba intasteri ya dithoro tša marega ba ile ba hlaola mehola ye e itšego ye e bego e phethwa ke Lekgotla la Korong, yeo ba boletšego gore e swanetše go tšwetšwa pele morago ga phedišo ya lona.

Mehola yeo e hlaotšwego gore e tšwetšwe pele e be e le tlhagišo ya tsebišo ye e amago mmaraka, ditirelo tša laporotori le thušo ya tšhelete malebana le merero ya nyakišio.

Intasteri ya dithoro tša marega e phethile go hloma ditrasete tše pedi tše di aroganego, e lego Trasetekakaretšo ya Dithoro tša Marega le Trasetenyakišio ya Dithoro tša Marega. Dinepo tša Trasetekakaretšo ya Dithoro tša Marega e be e le "tišo ya tsebišo ye e nyakwago ke intasteri" le go godiša mmaraka wa dithoro tša marega tše di tšweletšwago mono Afrika-Borwa. Nepo ya Trasetenyakišio ya Dithoro tša Marega e be e le go dira le go tiša dinyakišio malebana le dithoro tša marega mono Afrika-Borwa.

Ditrasete tše pedi tše di ile tša hlongwa ka 1997, wona ngwaga woo Lekgotla la Korong le ilego la tlogela mošomo wa lona bjalo ka lekgotlataolo la temo.

Ka ge Lekgotla la Korong le be le se na matlotlo a magolo ao a ka bego a šuthišetšwa go ditrasete, intasteri e ile ya kgopela Tona ya Temo go tšhediša motšhelo (*statutory levy*) malebana le korong, bali, outse le "durum" (motšhelo mabapi le "durum" o fedisitšwe ka 2010), go lefela mešomo ya ditrasete go ya ka moo go hlalošitšwego dinepong tša tšona.

Ka ngwaga wa 2000 Makgotla a Babolokedi a ditrasete tše pedi tše a ile a phetha go di kopanya. Ka go fetola dintlha tše di itšego tša Lengwalo la

Trasete (*Deed of Trust*) la Trasetenyakišio ya Dithoro tša Marega, Trasete ya Dithoro tša Marega e ile ya hlongwa.

Maikarabelo a Trasete ya Dithoro tša Marega

Trasete ye e beilwe ke Tona ya Temo go laola motšhelo malebana le dithoro tša marega. Taolo ya motšhelo wo e swanetše go phethwa go ya ka dinepo tša Trasete le ditlamo tše di beilwego ke Tona ge e dumelela motšhelo wo.

Tlamo ye nngwe ye e beilwego ke Tona e re tekanyo ya 20% ya matlotlo ao a hlolwago ka motšhelo wo, e swanetše go šomišwa go tšwetšwa pele dinepo tša phetolo.

Ka fao Lekgotla la Babolokedi la Trasete ya Dithoro tša Marega le diriša tekanyo ya 20% ya matlotlo ao a hlolwago ka motšhelo go tšwetšwa phetolo pele.

Tlhamo ya Lekgotla la Babolokedi

Tlhamo ya Lekgotla la Babolokedi e hlalošwa Lengwalong la Trasete mme e šupetša kemelo ye e latelago:

- Batšweletši ba korong – 1;
 - Batšweletši ba bali – 1;
 - Baswari ba mabele (beng ba mabolokelo) – 1;
 - Bao ba šomago (*processors*) korong, bali le ou-tse – 1;
 - Boralepaka (bapaki) – 1;
 - Badiriši – 1;
 - Tona ya Temo, Kagodikgwya le Boruahlapi – 6.
- Lengwalo la Trasete le bolela thwi gore yo mongwe wa baemedi ba tona o swanetše go kgethwa ke mokgatlo wa balemi ba ba hlabologago.

Tirišano le Lenaneothhabollo la Balemi

Trasete ya Dithoro tša Marega e thušana le Lenaneothhabollo la Balemi la Grain SA go tloga ka 2008. Kabelo ya yona e phethagala ka sebopego sa thusothwii ya tšelete fela, mme Trasete ga e kgathe tema ya popego Lenaneong. Le ge go le bjalo, Sehlophatiro se se itšego sa Trasete se lekanyetša tšwelopele le diphetho tša lenaneo ngwaga le ngwaga. Go fihla gonabjale, Trasete e abetše Lenaneothhabollo diranta tše R5 146 595. Kabelo ya yona ya ngwaga e oketšegile ka moo go bonagalago go tloga mola Lenaneo le katološwa go akaretša tlhabollo ya kua Kapa-Bodikela le Kapa-Borwa.

Bohlokwa bja tlhabollo ya balemi

Intasteri ya dithoro tša marega e inetše go thekga tlhabollo ya balemi ka go nepiša tšwetšopele ya balemi bao ba nago le bokgoni bja go fetoga balemikgwebo ba ba kgotlelelagoo, bao ba ka tiišago totodijo mono Afrika-Borwa.

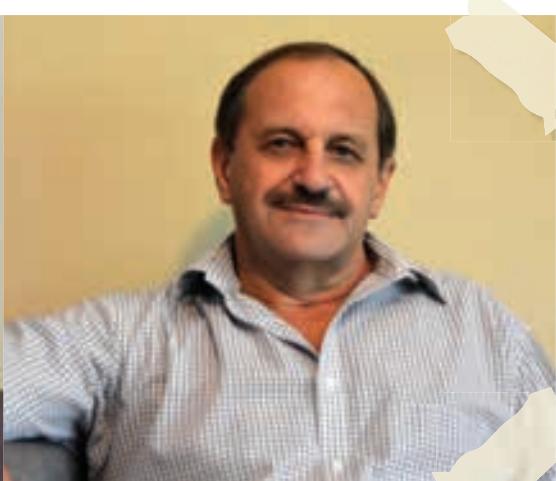
Molaetša go balemi bao ba hlabologago

Dirišana le ba mekgatlo ya temo le ge e ka ba bao ba amegilego temong tikologong ya gago gore o ithute ka boitemogelo bja balemikgwebo bao ba tlwaetšego, le gore o itemogele mehola ya theknolotši ye mpsha le dinyakišio ka botlalo.

**Taodišwana ye e ngwadilwé ke Awie Coetzee,
Molaodi wa Trasete ya Dithoro tša Marega
le Ishmael Tshiamé, Mohlankedimogolo wa
Trasete ya Dithoro tša Marega, Taolo. Ge o
nyaka tsebišo ya go feta fa, romela imeile
go awie.coetzee@wctrust.co.za goba
go ishmael.tshiamé@wctrust.co.za.**

Ishmael Tshiamé

Awie Coetzee

Matšatši a balemi ao a ilego a swarelwa balemi ba Kapa-Bodikela ka katlego

Matšatši a mabedi a balemi ao a ilego a thabiša le go kgothatša kudu a ile a swarwa Kapa-Bodikela ka 2 le 3 Oktoboro 2013. La mathomo le ile la swarwa kua Mooreesburg, polaseng ya Langgewens Experimental, mola la bobedi le swaretše kua Suurbraak, polaseng ya Alan Jeftha.

Matšatši a mabedi a a ile a atlega kudu mme balemi ba bantši ba rena ba ba hlabologago, barekiši ba dinyakwapsalo le bahlankedba Kgoro ya Temo ba be ba le gona.

Nepokgolo ya matšatši a balemi a go swana le a, ke go fa balemi ba rena ba ba hlabologago sebaka sa go thea dikgokanyo (*networks*) le barekiši ba dinyakwapsalo le bakgathatema ba intasteri tikologong ya bona. Matšatšing a mabedi a Kgoro ya Temo e ile ya hlagiša tsebišo ka ga tshepelo ye e nepagetšego ya go kgopela tšelete mo go Grain CPAC. Baemedi ba dikoporasi tša gae tikologong ye nngwe le ye nngwe le bona ba ile ba laletšwa go neelana tsebišo le go bega mekgwa ya thušo yeo balemi ba ba hlabologago ba ka e hwetšago go bona.

Pieter van Wyk (molemi wa kua Slangrivier, Suurbraak), ka go la nngele, le Solomon Tshonghweni (Kgoro ya Temo, Tlhokomelo ya Naga: Mohlankedimothuši, Swellendam) ba boledišana ka dibjalo tše di bjetswego polaseng go phetha diteko.

Balemi ba bantši ba ba hlabologago ba kua Kapa-Bodikela ba humana thušo go Kgoro ya Temo yeo e lego bohlokwa go tiiša balemi ba rena. Le ge go le bjalo, thušo ya tšelete e ka se swarelele saruri mme go bohlokwa kudu gore balemi ba thome go loga maano a go ithekga ka moso. Ka lebaka le baemedi ba Land Bank ba ile ba laletšwa go tsebiša balemi ba rena mekgwa yeo ba ka kgopelago kadimo ka yona. Diteko tša tirišo (*on-farm trials*) di ile tša phethwa ke Wilmar Adams wa Suurbraak Grain Farmers Cooperative, mme dibjalo tše di ile tša lebelelw le go ahlaahlwa ka 3 Oktoboro.

Re rata go leboga bakgathatema bohole bao ba bilego gona le tirišano ya bona ya mafolofolo. Re tshepa gore matšatši a a balemi e tla ba motheo wa dikamano gare ga balemi ba ba hlabologago le bakgathatema ba intasteri lebakengetelele.

**Taodišwana ye e ngwadilwé ke Liana Stroebel,
Molomaganyi wa Tlhabollo ya Balemi wa
Kapa-Bodikela. Ge o nyaka tsebišo ya go
feta fa, romela imeile go liana@grainsa.co.za.**

Dintlha tša taolo ya korong malebana le kgwedi ya Desemere

Dintlha tše bohlokwa tšeо balemi ba korong ba swanetšego go di akanya kgwedding ya Desemere, di akaretša phetho ya puno ya korong ya 2013, polokelo, le papatšo ye e nyakegago ya puno ya gagwe.

Go ya ka pula ye e nelego go ya mafelelong a Oktoboro goba Nofemere, balemi ba Kapa-Bodikela ba tla ba ba akanya diphetho tše mafelelo malebana le papatšo ya puno ya korong. Maemo a boso le ona a tla laola boleng bja korong ye e bunnwego.

Tekolo ya tšweletšo

Naga ye e ilego ya bjålwa korong ka 2012 e bei-lwe go dihektare tše e ka bago tše 511 200 mme palogare ya mafelelo ya puno godimo ga hektare e be e le 3,75 tone/hektare. Bjalo ka

moo **Lenaneo la 1** le bontšhago, korong e sa tšweletšwa profenseng ye nngwe le ye nngwe ya Afrika-Borwa. Kapa-Bodikela e tšweleeditše tekanyo ya 46% ya palomoka ya korong, yeo e lego karolo ye kgolo ye e fetago tšweletšo ya diprofense tše dingwe kgole. Le ge tšweletšo ya korong Kapa-Bodikela e ile ya boela fase go tloga go ditone tše e ka bago tše 340 000 ka 2008 go ya go ditone tše e ka bago tše 272 000 ka 2012, go na le dišupo tše di bontšhago gore tšweletšo e thoma go tia tikologong ya ditone tše e ka bago tše 280 000. Re ka phetha gore balemi ba Kapa-Bodikela ba sa gopola gore korong ke sebjalo sa mohola peakanyongkakaretšo ya tšweletšo ya dibjalo tikologong yeo.

Gonabjale palomoka ya lefelo leo le bjetšwego korong ye e nošetšwago e ka ba

dihektare tše 146 500. Dipuno tša palogare ya godimo tšeо di bontšhwago malebana le Kapa-Leboa le ge e ka ba mafelo a mangwe, di šupa dipuno tša korong ye e bjetšwego mašemong ao a nošetšwago. Palogare ya dipuno tša Freistata e ka ba e akaretša le korong ye e nošetšwago, ka fao ga se sešupo sa nnete sa dipuno tša mašemong ao a sa nošetšwego sehleng seo dipula di nelego ka go fapafapano, ke go re ka bontši le ka gonyane. Dipalopalo di bontšha puno ya palogare ya ditone tše e ka bago tše 2/hektare malebana le mašemo ao a sa nošetšwego profenseng ya Freistata. Le ge go le bjalo, dipuno tše di ka be di bontšha phapano ye kgolo gare tša Freistata-Gare le Freistata-Bohlabela.

Ditekanyetšo mabapi le "dihektare tše di akanywago" di tla ba di kgonthišitšwe ka

Photo 1 - 3: Peakanyo ya pšalo ya dibjalo tše di latelago e thoma ge dibjalo tša gonabjale di seno bunwa.

Desemere mola korong e bunnwe mafelong a nnete fao e bego e bjetšwe gona.

Dintlha tša papatšo

Thekišo ya ka moso ya Safex ya korong ya seholpha sa B1 e fapana ganyane fela le thekišo ya korong yeo e tlišwago ka Oktoboro le Desemere 2013 ka go fetogafetoga gare ga R3 460 le R3 475 tone e tee. Thekišo ya ka moso ya Matšhe e beilwe go diranta tše e ka bago tše R3 544 tone. Ka fao ga go na se segolo seo se kgothatšago batšweletši go diegiša thekišo ya puno ya gonabjale, kudu ge go lebelelwa ditshenyegelo mabapi le polokelo go tloga Nofemere go fihla Matšhe išago. Ditshenyegelo tša polokelo di ka beiwa go disente tše 0,71 c/tone ka letšatši. Lebakeng la matšatši a 120 ditshenyegelo tše di ka fihlela R85,00/tone, mme ge go akaretšwa le tswalo ya 6,5% ka ngwaga malebana le thekišo ya ka moso ya Oktoboro, palomoka ya ditshenyegelo tša polokelo e ka ba R150,00/tone. Se se ra gore thekišo ya ka moso ya korong e tla swanelo go ba R3 695/tone go lokafatša phetho ya go se rekiše puno ya gago ka Matšhe.

Elelw gore thekišo ya korong ya seholpha sa B2 e ka ba R135/tone fase ga dithekišo tše o

di fiwago ke Safex, mola thekišo ya seholpha sa B3 e ka ba R270 fase ga tšona.

Diphapano tša thwalo

Mohlamongwe bontši bja batšweletši bo diriša ditirelo tša dikoporasi tša bona go bapatša korong ya bona kananyong ya ka moso (*futures exchange*). Go ya ka ditlamo tša dikoporasi le mekgatlo ye mengwe ya letlotlo tše batšweletši ba swanetšego go di obamela, ka tlwaelo ba tla amogela thekišo ya gae ya “spot price” yeo ba e fiwago. Hle kgonthiša gore o tseba phapano ya thwalo (*transport differential*) ye e tlošwago thekišong yeo e khoutwago ke Safex. Kapa-Bodikela gonabjale e na le mokgwa wa yona wa phapano ya thwalo malebana le korong yeo e išwago Paarl bakeng sa Randfontein. Diphapano tše di ka fetogafetoga gare ga R61 le R239 tone e tee kua Kapa-Bodikela. Kakanyo ya ditshenyegelo tše malebana le batšweletši ba bangwe, e theiwa godimo ga sebaka sa gare ga polasa ya motšweletši le toropo ya Randfontein, mme e ka ba gare ga R110 le R560 tone e tee. Ditshenyegelo tše di amago tikologo ya gago malebana le thwalo ya go iša korong bobolokeleng bja kgauswi, di tšweletšwa wepsaeteng ya Safex.

Ge ditshenyegelo tše tša phapano ya thwalo di tlošwa kakanyong ya thekišo ya “spot price” ya korong, tšelete yeo e tsenago ka potleng ya motšweletši e ka ba gare ga R3 483 le R2 984 godimo ga tone e tee. Go ya ka palogare ya dipuno tše di tšeletšwago kua Kapa-Bodikela, bjalo ka mohlala, se se ra gore palomoka ya ditseno e ka ba gare ga R10 675 le R11 320 godimo ga hektare.

Peakanyo ye e nepagetšego mabapi le fao o rekišago puno ya gago le gona neng, e bohlokwa kudu malebana le tlhagišo ya poelo ye kaone.

Kakaretšo

Motšweletši wa korong o swanetše hlokomela tshepelö ya tšeletšo le go lekanyetša puno yeo e kgonagalago mabakeng a polasa ya gagwe. Peakanyo ya pšalo ya dibjalo tša sehla se se tlago e thoma ge dibjalo tše gonabjale di bunwa. Dithekišo tše ka moso tše di akanywago, fao go tlošwago ditshenyegelo mabapi le thwalo, di tla bontšha ge eba puno ye e tlago ya korong e tla tlisetša motšweletši poelo.

**Taodišwana ye e ngwadišwe
ke molemi yo a rošego modiro.**

Lenaneo la 1: Tšweletšo ya korong mono Afrika-Borwa.

Tšweletšo ya korong mono Afrika-Borwa ka 2012 le 2013

Hlogwana	Profense	Dihektare tše go aka-nywago gore di tlo bjålwa ka 2013	Dihektare tše di bjetšwego ka 2012	Tekanyetšo ya mafelelo – ditone	Palogare ya puno ka ditone godimo ga hektare	% sa tšweletšo bjalo ka karolo ya palomoka
1	Kapa-Bodikela	285 000	272 000	884 000	3,25	46,15%
2	Kapa-Leboa	43 000	42 000	289 800	6,90	15,13%
3	Freistata	125 000	130 000	377 000	2,90	19,68%
4	Kapa-Bohlabela	4 000	4 500	20 700	4,60	1,08%
5	KwaZulu-Natala	6 600	6 500	33 800	5,20	1,76%
6	Mpumalanga	4 500	4 700	27 260	5,80	1,42%
7	Limpopo	27 000	30 000	159 000	5,30	8,30%
8	Gauteng	1 500	1 500	9 750	6,50	0,51%
9	Leboa-Bodikela	20 000	20 000	114 000	5,70	5,95%
		516 600	511 200	1 915 310	3,75	100,00%

Lenaneo le le beakantšwe ka dipalopalo tša SAGIS tša Komiti ya Ditekanyetšo tša Dibjalo ya Aprele 2013.

Taolo ya ngwang ka go diriša sebolayangwang se se šomago morago ga ge mengwang e tšweletše mmung

Eka ba taba ye e hlobaetšago go kgetha dihemikhale tša go laola mengwang ka moo go kgontšago mašemong. Go rekišwa mehuta ye mentši kudu matšatšing a mme e huetša mabu a rena le tikologo ka go fapano. Ka fao go bohlokwa kudu go ba bohlale ka go nyaka keletšo ye e nepagetšego gore dipetho e be tše kaone le gona khuetšo ye mpe e be ye nnyane ka moo go kgonegago.

Nt̄lha ye nngwe ye bohlokwahllokwa yeo molemi a swanetšego go e phetha le pelo, ke gore na o diriša sebolayangwang seo se šomago mola mengwang e se ya tšwelela mmung (*pre-emergent*) goba ge e šetše e tšweletše mmung (*post-emergent*). Bjalo ka ge mareo a a šupa, mehuta ye mebedi ye e dirišwa dikgatong tše di fapanago: pele ga ge mengwang e tšweletše mmung (go e šitiša go hloga), goba ge e šetše e tšweletše mmung. Tirišo ya mohuta wo mongwe le wo mongwe e ka ba le mehola, eupša potšišo ye bohlokwa ke gore: Ke tirišo ya mohuta ofe yeo e ka swanelago lenaneo la gago la taolongwang? Taodišwaneng ye re tlo ahlaahla tirišo ya sebolayangwang sa mohuta wo o šomago mola mengwang e šetše e tšweletše mmung, go laola mengwang mašemong.

Na sebolayangwang se se šomago mola mengwang e tšweletše mmung ke eng?

Dibolayangwang tša mohuta wo ke dihemikhale tše di bolayago mengwang mola e šetše e nyaretše bokagodimong bja mmu mme ya thoma go gola. Ge dihemikhale tše di ka dirišwa pele ga ge mengwang e tšweletše mmung, di ka šoma ganyane fela goba ebile di ka se dire mengwang selo. Dihleng tše nt̄si go ka nyakega gore tirišo ya dihemikhale tše e boleetšwe gabedi goba gararo goba go feta. Lehono go rekišwa mehutahuta ya dihemikhale tše di bolayago mengwang mola e šetše e tšweletše mmung. Mehuta ye e fapano ka mokwa woo e bolayago mengwang ka gona; ye mengwe e ka fapano gape ka mokwa woo e swanetšego go dirišwa ka gona. Mo tlase re ahlaahla mehuta yeo e tlwaelegilego go feta ye mengwe, yeo e šomago mola mengwang e šetše e tšweletše mmung:

Dibolayangwang tše di monwago (Systemic post-emergent herbicides)

Dibolayangwang tše di monwa ke medu ya dibjalo mme ka tlwaelegilego go laola mengwang ya ngwagangwaga. Di šoma bokaone ge mengwang e sa gola gabotse.

Dibolayangwang tše di kgomago (Contact post-emergent herbicides)

Mohuta wo o bolaya fela karolo ya ngwang yeo o e kgomago. Dibolayangwang tše di dirišwa go fedisha mengwang ye menyane ya ngwaga mme di swanetše go gašetšwa ka kelohloko gore di fihlele mengwang gabotse.

Dibolayangwang tše di kgethago (Selective post-emergent herbicides)

Mohuta wo wa sebolayangwang o bolaya dimela tše di itšego fela. Mohlala: o ka dirišwa go fedisha mengwang ya mohuta wa bjang, eupša o ka se bolaya ya mohuta wa tlakalaphara.

Dibolayangwang tše di sa kgethego (Non-selective post-emergent herbicides)

“Roundup” ke sebolayangwang sa mohuta wo, se se tlwaelegilego go feta tše dingwe, ka ge se bolaya goba se senya semela sefe le sefe se se ka se kgomago, e ka ba sa mohuta wa bjang goba sa tlakalaphara. Ka fao go bohlokwa go kgonthiša gore lehea la gago le loketše “Roundup” (*Roundup Ready maize*), go sega bjalo le lona le tlo hwa ge sebolayangwang se se ka se dirišwa tšhemong ya lehea.

Eelwa

Go bohlokwa kudu go ba le tsebo ye e kwalago ka ga sebolayangwang seo o se dirišago. Botšiša moemedi wa gago wa dihemikhale dipotšišo tše nt̄si ka moo o ka kgonago pele ga ge o tšwela pele go gašetša khemikhale mašemong a gago.

- Kgonthiša tekano ye e nyakegago;
- Kgonthiša nako ye kaone ya tirišo;
- Kgonthiša ge eba khemikhale e ka ba le khuetšo ye e sa letelwago (*possible side effects*);
- Kgonthiša nako yeo khemikhale e e tšeago go oma gore o tsebe ka moo e šomago bokaone;
- Botšiša ka ga diteko tše di phethilwego le dipetho tša gona; le

- Ikgokaganye le badirelwaa ba bangwe ba moemedi wa dihemikhale o ba botšiša ka ga yena.

Ge o ka diriša dihemikhale o hloka tsebo ye e kwalago o ka senyegelwa kudu ka moso. Mohlala ke wo wa molemi wa KwaZulu-Natala: Yena o ile a bjala lehea la ka mehla le hlakane le leo le bego le loketše “Roundup” tšhemong e tee. A tla a dira phošo ye e sa kakwego ka go gašetša sebolayangwang sa “Roundup” tšhemong yohle! Ka morago tšhemong ya gagwe gwa bonala sebjalo se setala mo le mola fela, bontši bo hwile. Hlokomela go se dire phošo ya mohuta wo ka bošaedi. Moemedi wa dihemikhale o gona mme a ka go thuša le go go tsebiša; ke mošomo wa gagwe mme re swanetše go amogela tirelo ya gagwe. Balemi ba bantši ba tšhaba go botšiša dipotšišo, ka morago ba itshola!

Tirišo ya dibolayangwang

• Go kgontšha dipetho tše kaone re šišinya gore dibolayangwang di gašetšwe ka letšatši leo maemo a boso e lego a mabotse, ge phefo e ka se šitiše kgašetšo ya gago. Bontši bja dibolayangwang tše di dirišwago mola mengwang e tšweletše mmung, bo šoma bokaone ge bo gašetšwa mola letšatši le hlabile gabotse gore dihemikhale di monwe ka tshwanelo.

• Hlokomela-hlokomela-hlokomela! Dilo tše re bolelagoo ka tšona ke dihemikhale tše di ka bago kotsi go batho, ka fao di swanetše go swarwa ka tlhokomela. Neng le neng ge o swara dihemikhale o swanetše go rwala dittelefa tša tshireletšo le segakisi sa khemo (*respiratory mask*). Bala o be o latele ditšhupetšo tše di lego setlankaneng sa sebolayangwang ka nepagalo. Go feta fao hlapa diatla ka mehla morago ga go swara dihemikhale!

Go bohlokwahllokwa gore re tšweletše mokgwa wa go laola mengwang woo o sa kgaotšego, woo o sego kotsi le gona woo o kgontšago mahlakoreng ohle. Nt̄lha ye botse e ka ba go akaretša tirišo ya dibolayangwang tše di šomago morago ga go tšwelela mmung ga mengwang, ka baka la bokgoni bja tšona bja go fedisa mengwang ye e tlwaelegilego mašemong a rena.

**Taodišwana ye e ngwadilwe ke Gavin Mathews
(Bachelor in Environmental Management).**
**Ge o nyaka tsebišo ya go feta fa, romela
imeile go gavmat@gmail.com.**

Akaretša tlhokomelo ya metšhene mešomong ya gago ya ka mehla

Ye nngwe ya dintlha tše bohlokwahllokwa mešomong ya gago ya bolemi ke tlhokomelo ya metšhene ya gago. Gantsi taba ye re a e lebala goba re e beela letšatši la pula, leo madimabe le sego la ba gona gantsi lebakeng le le fetilego. Re tshepa gore maemo a a tla fetoga mme pula ya na gabotse!

Ga se kgopolo ye bohlale go šaetša mošomo wa go hlokomela metšhene ya gago, kudu ge re lebelela ditshenyegelo tše kgolo malebana le go reka ditlhamo tše. Mokgwa wo mokaone wa tlhokomelo, ke go phetha mošomo wo KA MEHLA!

Metšhene le didirišwa tša ren a tša polaseng di akaretša dikarowlana tše mmalwa tše di raranego, tše di sepelago, tše di thwethwago, tše di dikologago, le tše di šikinyago. Tshepelo ya dikarowlana tše e hlola konalo, ka fao go nyakega tlhokomelo ya ka mehla go kgonthiša gore ditlhamo di dula di šoma ka tshwanelo. Ga go na seo se nolago moko go feta ge motšhene o senyega ka baka la go šaetša tlhokomelo ya ditlhamo tša gago, mola nako e sa dumele gore pšalo goba puno e diegišwe. Ka tlwaelo, ge se se diragala ditshenyegelo di feta tše di ka bego di hlolega ge se sengwe le se sengwe se ile sa no elwa hloko pele ga mathomo a sehla.

Lebakeng la pele ga sehla sa go bjala re swanetše go itlama go beakanya šetulo ya tlhokomelo. Dintlha tše dingwe tše di ka go thušago šidi:

1. Hlaola metšhene ye bohlokwa, ke go re yeo e šomago boima go feta ye mengwe;
2. Thoma ka woo o dirago mošomo wo boima go feta ye mengwe mme o o sebise KA BOTLALO pele ga ge o fetela go wo mongwe;
3. Hlaola dikarowlana tše di šomago boima kudu motšheneng goba sedirišweng se sengele se sengwe, go swana le diperling le mapanta, mme o kgonthiša gore di šoma ka tshwanelo;
4. Ge o nagana gore o feditše, go bohlokwa gore o boele morago o lekole se sengwe le se sengwe gape, gobane gantsi re lebala go tiša selwana se senyane goba go bea se sefsa madulong a seo se senyegilego;
5. Sa mafelelo, tloša motšhene woo o feditše go o sebisa goba go o lokiša bošomelong, o o bee fao o tla letelago go dirišwa.

Ge re diriša ditlhamo re se ke ra dira bjalo ka bošaedi. Re swanetše go di hlokomela le go di ela hloko ka nepagalo dinakong tšohle. Ka tlwaelo mokgwa wo mokaone wa tekolo tirišong (*on the job checks*), ke go phetha tekolo ya mohuta wo pele ga

ge mošomo o thoma (*pre work routine*). Go bohlokwa gape gore o tlwaelše badiredi ba gago mokgwa wo. Bea molawana wo o rego pele ga ge trekere goba sedirišwa sefe le sefe se tsena tšhemong, tše di latelago di swanetše go ba di phethilwe:

1. Se sengwe le se sengwe seo se nyakago makhura (sebešwa) se tladišwe ona;
2. Se sengwe le se sengwe se kirisitšwe;
3. Dithaere di tšekilwe;
4. Oli e tšekilwe; le
5. Dikarowlana tšohle tše di sepelago di lekilwe ka tshwanelo.

Dintlha tše mogongwe di ka thibela gore mošomo wa gago o emišwe ka sewelo, gantsi ka nako ye e sa nyakegego. Ka fao se hlokomologe taba ye; go kaone go lekola le go lokiša ditlhamo ka nako, seo se ka bolokago nako le tšelete lebakengtelele.

Le ge go le bjalo, tlhokomelo ga e fele fa. Re ka se e phethe ka tshwanelo sehleng sohle mme ra e hlokomologa mola peu e le mmung goba puno e le bobolokelong. Elelwa gore tlhokomelo ke mošomo wo o sa felego!

Dikeletšo

Dikeletšo tše di latelago di ka go thuša go hlokomela metšhene ya gago ka tshwanelo pele ga ge o e boloka sebakanyana:

1. Sa mathomo, se sengwe le se sengwe se ka hlwekišwa ka meetse ao a gašetšwago ka pompo ya kgatelelo go tloša mmu le ditšhila.
2. Morago ga tlwekišo ye, megoma le dipapetlasediko tšohle di swanetše go tlotšwa ka oli ya kgale go thibela ruse.
3. Diperling di swanetše go tlotšwa kirisi mme melongwana ya mathopo a haedroliki e swanetše go khupetšwa go e šireletša go boso.
4. Peu yohle ye e ka bago e šaletše ditšhelong tša polantere e swanetše go ntšhwa gore e se ke ya melela ka go tšona.
5. Dikarowlana tša dipolantere le diphatlatlatši (spreaders) tše di bitšwago (fertiliser hoppers) le tšona di swanetše go hlwekišwa go thibela ruse.
6. Diketane tšohle di swanetše go lekolwa le go tlotšwa oli. Balemi ba bantši ebile ba di tloša ditlhambong ge sehla se fetile mme ba di boloka ka ngwakong wa polokelo.
7. Dira bjalo le ka dipoleite le "menwana" ya polantere.
8. Digašetši tša dikhemikhale di swanetše go hlatswiwa ka meetse a a hlwekilego, melo-

1

2

Photo 1 & 2: *Tlhokomelo ya ka mehla ya metšhene ya gago ke nthla ye nngwe ye bohlokwahllokwa ya bolemi bja gago.*

ngwana e swanetše go hlwekišwa, ya tlošwa mme ya bolokwa ka ntlong ya polokelo.

9. Morago ga puno re swanetše go hlokomela metšhene ya go fola (*combines*) le tše di bitšwago "de-bulkers".
10. Gašetša metšhene ka meetse mme o tloše peu yohle ye e ka bago e šaletše ka go yona.
11. Tloša diperling ka kirisi le diketane ka oli.
12. Ge e ka ba se sengwe se senyane se be se tshwenya ka nako ya puno, e ka ba kgopolo ye botse go se lokiša pele ga ge motšhene o bolokwa.

Bolemi e ka ba boitemogelo bjo bo rategago ge dilo di sepela gabotse, ka fao re swanetše go leka tšohle tše re ka di kgonago go di sepediša gabotse ka go se kgaotše! ☺

Taodiswana ye e ngwadilwe ke Gavin Mathews (Bachelor in Environmental Management).
Ge o nyaka tsebišo ya go feta fa, romela imeile go gavmat@gmail.com.

PULA IMVULA

Sehlopha sa morulaganyo

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MORULAGANYIMO GOLO

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI PHATLALATŠO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

TLHAMO, THULAGANYO LE KGATIŠO

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA IMVULA E HWETŠAGALA KA MALEME A A LATELAGO:

Sesotho sa Leboa,
Seafrikanse, Setswana, Sesotho,
Seisimane, Sezulu le Sethosa.

Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA

BALOMAGANYI BA TLHABOLLO
Danie van den Berg
Freistata (Bloemfontein)
► 071 675 5497 ◀ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel
Freistata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatsi Nyamboso

Jerry Mithombothi
Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ◀ Nonhlaphela Sithole

Naas Gouws
Mpumalanga (Belfast)
► 072 736 7219 ◀ naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz
KwaZulu-Natal (Vryheid)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 980 1455 ◀ Sydwell Nkosi

Ian Househam
Kapa-Bohlabela (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀ ian@grainsa.co.za
► Ofisi: 039 727 5749 ◀ Jenilee Bunting

Lawrence Luthango
Kapa-Bohlabela (Mthatha)
► 076 674 0915 ◀ lawrence@grainsa.co.za
► Ofisi: 047 531 0619 ◀ Cwayita Mpofyi

Toit Wessels
Kapa-Bodikela (Paarl)
► 082 658 6552 ◀ toit@grainsa.co.za

MORAGO GA PUNO

Ge puno e le bobolokelong...

Tikologong ya Kapa-Bodikela dikgwedi tša selemo gantši ke nako ya go iketla mola ngwaga wo motelele wa tšweletšo ya mabele o fedile. Bontši bja balemi bo tšea llifi ya beke goba tše pedi ka nako ya Krisemose go itiša, eupša e sa le nako ye bohlokwa ya go akanya sehla se se tlago sa tšweletšo.

Bohlokwa bja peakanyo ya sehla sa tšweletšo bo se ke bja nyatšwa. Na o na le nnete ya gore o tlilo bjala dibjalo goba dikalthiba dife? Afa o tšere dišupommwa di romela gore di hlrophollwe gore o kgone go akanya bokaakang bja monontšha bjoo bo nyakegago?

Peakanyo ya sehla sa gago sa tšweletšo e thoma ka phetoshopšalo ya gago. O swanetše go phetha gore o tlilo bjala dibjalo dife tšhemong efe, ka ge se se tla laola bokaakang bja peu bjoo o swanetše go bo ortela. Kgonthiša gore o ortela peu ya gago ka pela. Go hwetšagala tsebišo ye e lekanego ya go go thuša go kgetha dikalthiba tše di swanelago tikologo ya gago bokaone.

Kgato ye e latelago e tla ba go tše dišupommwa mašemong ohle a gago le go di romela gore di hlrophollwe go lemoga pH, bodila, le ge e ka ba maemo a dielemente tše makro le tše maekro mmung. Go bohlokwa go tseba dilo tše gobane di sepelelana thwii le monontšha wo o nyakegago. Ge o swanetše go diriša kalaka goba tšipise (*gypsum*) go lokiša pH ya mmu, se se swanetše go phe-thwa pele ga ge sehla sa tšweletšo se thoma. Diriša laporotori ye e botegago go phetha tlhophollo ya mmu le ge e ka ba mothopo wo o

tshepegago go phetha dinyakwa malebana le monontšha go ya ka tlhophollo yeo.

Taolo ya ngwang selemo le yona e bohlokwa kudu. Kgonthiša go šitiša mengwang go utswa monola wo o lego mmung wa gago. Go ka hlokega gore o gašetše mengwang ka sebolayangwang go feta gatee lebakeng la selemo.

Sehleng sa go iketla e sa le nako ya go ela tshwaro ya bohlatse (direkoto) hloko. Kgonthiša gore o na le bohlatse ka ga tšhemero ye nngwe le ye nngwe polaseng ya gago, ka ge histori ya tšhemero ye nngwe le ye nngwe e le bohlokwa malebana le diphetlo tše ka moso tše di amago tšhemero ye e itšego. Ngwala dintlhakgakollo ka ga tšwelelo ya mehuta ya mengwang, mathata ao a ka bago gona, ditshenyegelo mabapi le dinyakwapšalo le dipuno sehleng se se itšego. Tshwaro ye e nepagetšego ya bohlatse e ka thusa go laola mokgwa wa gago wa photošopšalo ka moo go kgontšhago, le go tše diphetlo tše ka pela ge go nyakega phetolo ka baka la tšwelelo ya bolwetsi goba bothata malebana le ngwang tšhemong ye e itšego.

Kgato ya mafelelo ya boitokišetšo ke go bala. Bala kudu le gona gantši ka moo o ka kgonago, eupša se itshenyetše nako ka go bala dingwa-lwana tše di se nago mohola. Nyaka tše go bala tše di amanago le bolehi bja gago. Tšona di ka thusa go kaonafatša mešomo ya gago le gona o ka humana dikgopoloo tše mpsha le tsebo ya mohola. ⚡

Taodišwana ye e ngwadiilwe ke Dr Johann Strauss (Scientist: Sustainable cropping systems, Directorate Plant Science, Western Cape Department of Agriculture). Ge o nyaka tsebišo ya go feta fa, romela imeile go johannst@elsenburg.com.

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

